

καλύψη ὥσως καὶ ἕτερα ἀξιόλογα σημεῖα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας τῆς νήσου.

Πλὴν τῆς σκαφικῆς ταύτης ἐρεύνης ἐπέτυχον ἐν Σπέτσαις νὰ παραχωρηθῇ ἡ μεγάλη ἱστορικὴ οἰκία τοῦ Χατζῆ - Γιάννη Μέξη εἰς τὸ Κράτος ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς Ἀρχαιολογικὸν καὶ Ἱστορικὸν Μουσεῖον τῆς νήσου. Αἱ κληρονόμοι Καλομοῖρα Μέξη καὶ κυρία Κατσίνα συγκατετέθησαν πρὸ τῆς ἀνακρινώσεως τῆς δωρεᾶς νὰ παραχωρήσωσι τμῆμα τοῦ κάτω θολωτοῦ ὁρόφου πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν εὗρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν, παρακληθεῖς δὲ ὁ Δῆμος μετέφερεν εἰς τὴν οἰκίαν Μέξη τὸ εἰς μικρὸν διαμέρισμα τῆς Μητροπόλεως τοῦ Ἀγίου Νικολάου εὗρισκόμενον Ἀρχεῖον ἱστορικῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀγῶνος, τὸ ἰδρυθὲν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς Ἑνώσεως Σπετσιωτῶν. Οὕτως ἐγένετο ἤδη ἀπαρχὴ ἰδρύσεως Μουσείου ἐν Σπέτσαις, τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ὁποῖου παρεκάλεσα νὰ ἔχῃ προσωρινῶς ὁ ποιητὴς τῆς νήσου καὶ πρῶν λειτουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. Ἰωάννης Γιαννοῦκος (Περγιαλίτης), γνωστὸς διὰ τὰ θαλασσινὰ του ποιήματα καὶ τοὺς παιδαγωγικοὺς του μύθους. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ὑπηρετῶν ὡς καθηγητὴς ἐν τῇ Ἀναργυρείῳ Σχολῇ Σπετσῶν γνωστὸς καλλιτέχνης κ. Βύρων Κεσσές, ὅστις λίαν εὐγενῶς ἐξετέλεσε καὶ τὴν σχεδιάσιν τῶν αὐτόθι ἀνασκαφῶν μου, θὰ ἐπιμεληθῇ — ὅταν, ὡς ἐλπίζομεν, ἐξευρεθῶσι τὰ μέσα — τῆς τοποθετήσεως τῶν ἀντικειμένων καὶ τοῦ πλουτισμοῦ τοῦ Μουσείου διὰ τῶν διασωθέντων ἱστορικῶν κειμηλίων τῆς ἡρωικῆς νήσου.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΓΕΡΑΚΙΩ

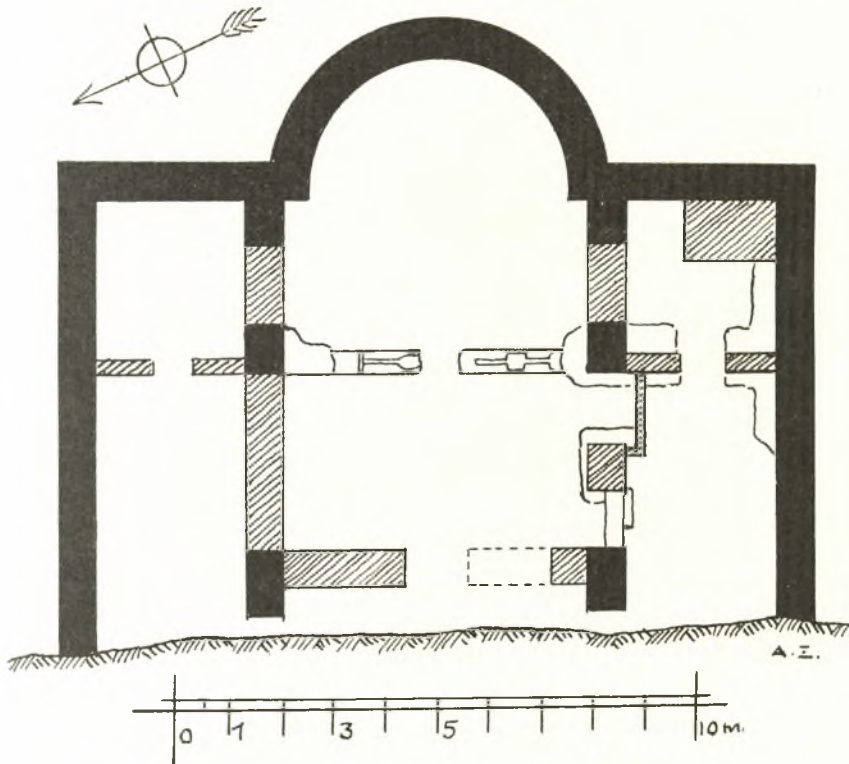
Ἡ κωμόπολις τοῦ Γερακίου, ἐπέχουσα τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Γερονθρῶν, καὶ τὸ παρ' αὐτὴν Κάστρον εἶναι, ὡς γνωστόν, πλήρη μεσαιωνικῶν ἐκκλησιῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ 11^{ου} πιθανῶς μέχρι τοῦ 15^{ου} αἰῶνος χρονικὸν διάστημα καὶ περικλειουσῶν ἐξόχως ἐνδιαφερούσας τοιχογραφίας. Περὶ τῆς παλαιότερας ὁμως περιόδου τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἐν Γερακίῳ, οὐδεμία εἰδικὴ ἔρευνα εἶχε γίνεи μέχρι τοῦδε.

Περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν Γερακίῳ μεγάλων παλαιοχριστιανικῶν ναῶν μαρτυροῦσι τὰ ἀνάγλυφα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τὰ ἐντοιχισμένα ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Σώζοντος παρὰ τὴν κωμόπολιν καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐν τῷ Κάστρῳ ὡς καὶ ἐρείπια τοιούτου μνημείου παρὰ τὴν κωμόπολιν εὗρισκόμενα. Τὰ λείψανα τοῦ παλαιοχριστια-

νικοῦ τούτου ναοῦ ἀνέσκαψα ἐν μέρει κατὰ τὸ θέρος τοῦ διαρρεύσαντος ἔτους.

Τὰ λείψανα τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου εὐρίσκονται ἀνατολικῶς τῆς κωμοπόλεως, πλησίον τῆς κρήνης αὐτῆς, ἐντὸς τῶν ἀγρῶν.

Ἡ ἀνασκαφή, δυσχερεστάτη λόγῳ τῆς συσσωρεύσεως εἰς τὸν χώρον ἐκεῖνον τῶν ἐκ τῶν πέριξ ἀγρῶν συλλεγέντων λίθων, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους τῆς βασιλικῆς Γερακίου.

καθαρισμοῦ τῆς ἀψίδος καὶ ἐπροχώρησε πρὸς δυσμὰς, ἀνασκαφέντος τοῦ ἡμίσεος σχεδὸν τοῦ ὅλου ναοῦ.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν μνημεῖον εἶναι βασιλικὴ τρίκλιτος, μὲ τὰ κλίτη χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων ὅχι διὰ κιόνων, ὥς συνήθως, ἀλλὰ δι' ὀρθογωνίων κτιστῶν πεσσῶν. Ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν ἀγρῶν διακρινομένων λειψάνων τοίχων φαίνεται ὅτι ἡ ἐν λόγῳ βασιλικὴ θὰ εἶχε μῆκος, ἄνευ τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀψίδος, 20 περίπου μέτρων, τὸ δὲ πλάτος αὐτῆς εἶναι 14,50 μ. (εἰκ. 1).

Ἡ τοιχοδομία τοῦ μνημείου εἶναι λίαν εὐτελής, αποτελουμένη ἐκ λίθων ὅχι κανονικῶς λαξευμένων, μετ' ὀλίγων πλίνθων. Ἐσωτερικῶς διασφῶζει

μεγάλα τμήματα ἐπιχρίσματος, φέροντος ἄλλοτε γραπτὴν διακόσμησιν.

Τὸ ἔδαφος εἶναι ἐπεστρωμένον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν διὰ σκληροτάτου στρώματος ἐκ τετριμμένων κεράμων μετ' ἀσβέστου.

Εἰς τὸ μέσον κλίτος, κατὰ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀψίδος ζευγὸς τῶν πεσσῶν, διεσώθη κατὰ χώραν μαρμαρίνη βάσις Τέμπλου σχηματίζουσα εἰς τὸ μέσον θύραν καὶ φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῆς ἐπιφανείας αὐλακας ἀμελέστατα λαξευμένας πρὸς στερέωσιν τῶν θωρακίων καὶ τῶν πεσσίσκων. (εἰκ. 2). Ὁ

Εἰκ. 2. Μαρμαρίνη βάσις τοῦ Τέμπλου ἐν τῇ βασιλικῇ Γεραίου.

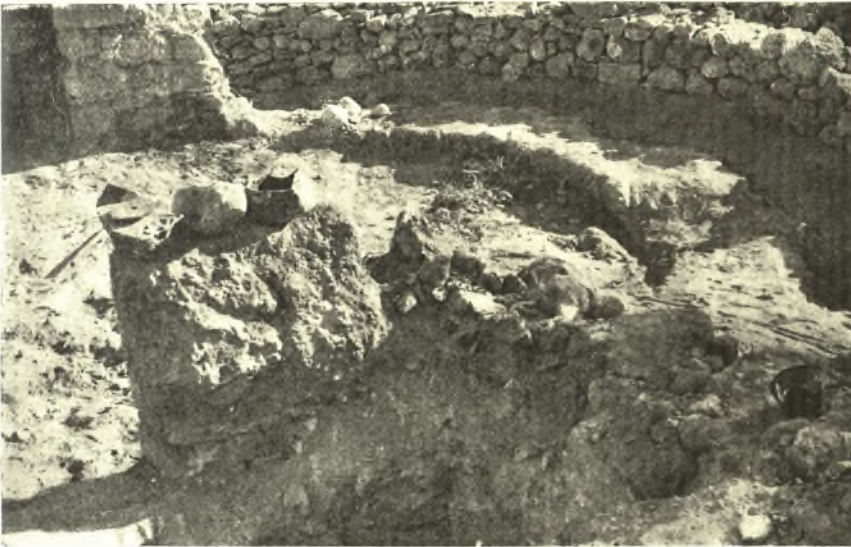
τρόπος τῆς προσαρμογῆς τῆς λιθίνης ταύτης βάσεως ἐπὶ τῶν κτιστῶν πεσσῶν τοῦ κτηρίου δεικνύει ὅτι αὕτη δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχικὸν μνημεῖον, ἀλλ' εὐρίσκεται ἐκεῖ ἐν δευτέρᾳ χρήσει.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα ὁμῶς βασιλική, ὥς σήμερον εὐρίσκεται, δὲν παρουσιάζει τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφήν. Αὕτη ἔχει ὑποστῇ οὐσιώδεις μετασκευὰς εἰς χρόνους πολὺν ἴσως μεταγενεστέρους τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς. Εἶναι πιθανὸν ὅτι αἱ ἐπισκευαὶ ἐγένοντο κατόπιν μερικῆς ἐρειπώσεως ἢ καταστροφῆς τοῦ μνημείου.

Κατὰ τὴν μετασκευὴν ταύτην τὰ ἀνοίγματα μεταξὺ τῶν πεσσῶν, τῶν χωριζόντων τὰ τρία κλίτη, ἐφράχθησαν διὰ τοίχων. Ἐπίσης εἰς τὸ μεσαῖον κλίτος, μεταξὺ τοῦ δευτέρου ἀπ' ἀνατολῶν ζεύγους τῶν πεσσῶν, ἐκτίσθη τοῖχος, ἀφαιθείσης εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ μικρᾶς θύρας. Οὕτω ὁ ναὸς περιορίσθη πλεόν εἰς μικρὸν μέρος τοῦ μεσαίου κλίτους μετὰ τῆς ἀψίδος, τότε δὲ πιθανώτατα

ἐτοποθετήθη καὶ ἡ μαρμαρινή βάσις τοῦ Τέμπλου. Τὰ πλάγια κλίτη ἐφράχθησαν ὁμοίως διὰ τοίχων, ἀπὸ τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν πεσσῶν σχηματισθέντων οὕτω ἐκεῖ δύο μικρῶν παρεκκλησίων.

Εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ μεσαίου κλίτους, τὸ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου πεσσοῦ ἀνοιγма δὲν ἐφράχθη διὰ συνεχοῦς τοίχου, ὅπως τὸ ἀντιστοιχόν. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνοιγματος ἐκτίσθη τετράγωνος πεσσὸς δυτικῶς τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη μικρὰ θύρα μετὰ βαθμίδων ὁδηγοῦσα εἰς τὸ δεξιὸν

Εἰκ. 3. Ἡ ἡμικυκλικὴ ἀψὶς τῆς βασιλικῆς Γερακίου.

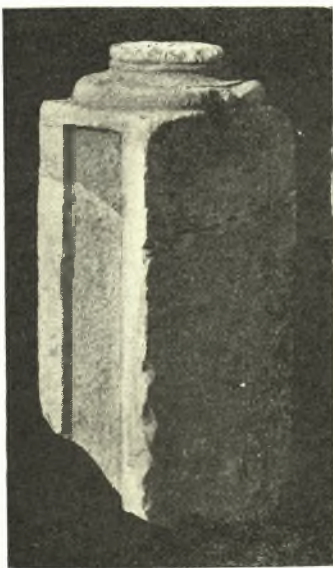
κλίτος, ἀνατολικῶς δὲ αὐτοῦ μικρὰ ἔσοχή, φρασσομένη διὰ μαρμαρινῶν πλακῶν, ἣτις φαίνεται ὅτι ἦτο τάφος.

Ἡ τοιχοδομία τῶν μεταγενεστέρων τούτων προσθηκῶν δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν τοῦ ἀρχικοῦ οἰκοδομήματος, ἡ διάκρισις ὅμως τῶν νεωτέρων ἀπὸ τῶν παλαιότερων τοίχων εἶναι λίαν εὐχερὴς λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κονιάματος, τὸ ὅποion ἔμεινεν ἄθικτον εἰς τὰ διὰ τῶν νέων προσθηκῶν φραχθέντα τμήματα (εἰκ. 3).

Ἀλλὰ καὶ αἱ νεώτεροι προσθήκαι φέρουσιν ἐπίχρισμα, εἷς τινα μάλιστα μέρη διπλοῦν, διασφῶζον καὶ ἀμυδρὰ λείψανα ἐγχρώμου διακοσμήσεως, ἅτινα ὅμως δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ συναγάγωμεν σαφεῖς χρονολογικὰ συμπεράσματα. Ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς εὗρέθησαν προσκεκολλημένα ἐπὶ λίθων τμήματα ἐπιχρισμάτων μετὰ τοιχογραφιῶν, δυναμένων νὰ χρονολογηθῶσιν

ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἢ 15^{ου} αἰῶνος, ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν ἐκ τίνων μερῶν τοῦ μνημείου προέρχονται.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς ἀρχικῆς βασιλικῆς οὐδὲν μετὰ βεβαιότητος εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ. Ἐκ μόνου τοῦ σχήματος τῆς βασιλικῆς ὁδηγούμενοι θὰ ἡδυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν αὐτὴν εἰς τὸν 5^{ον} πιθανώτατα αἰῶνα. Τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου δυσχεραίνει ἡ μὴ ἀνεύρεσις κινητῶν ἀρχαίων καὶ μάλιστα γλυπτῶν. Ὁ ἀνευρεθεὶς μαρμάρινος πεσσίσκος τοῦ

Εἰκ. 4. Μαρμάρινος πεσσίσκος
Τέμπλου.

Τέμπλου, περὶ οὗ εὐθὺς κατωτέρω, εἰς οὐδὲν ὥς θὰ ἴδωμεν, εἶναι δυνατόν νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς.

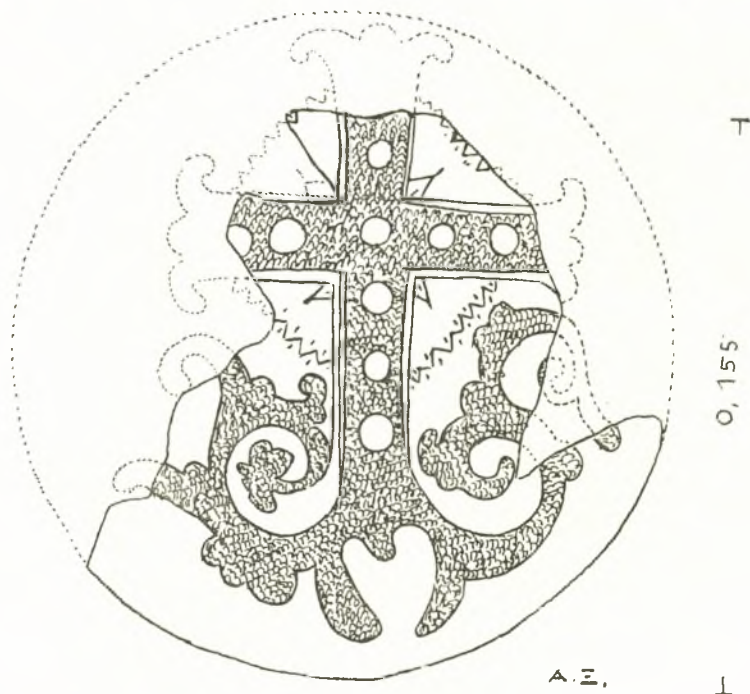
Ἐπίσης δὲν εἶναι εὐχερὴς ἡ χρονολόγησις τῶν εἰς τὸ ἀρχικόν κτίσμα γενομένων μεταρρυθμίσεων. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀλίγων Βυζαντινῶν χρόνων εὐρημάτων, ἅτινα θὰ περιγράψωμεν εὐθὺς κατωτέρω, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βασιλική, πιθανῶς ἥδη ἐπεσκευασμένη, ἦτο ἀκόμη ἐν χρήσει κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα. Ἄν ἐξ ἄλλου ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἐκεῖ εὐρεθέντα τμήματα ἐπιχρισμάτων μετὰ τοιχογραφιῶν τοῦ 14^{ου} ἢ 15^{ου} αἰῶνος, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων τὸ μνημεῖον ἐχρησιμοποιεῖτο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγουῖσι καὶ τὰ εἰς τινὰ μέρη τῶν νεωτέρων ἐπισκευῶν παρατηρούμενα ἐπάλληλα ἐπιχρίσματα.

Τὰ κυριώτερα τῶν ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς εὐρεθέντων κινητῶν ἀρχαίων εἶναι τὰ ἑξῆς:

Μαρμάρινος τετράγωνος πεσσίσκος παλαιοχριστιανικοῦ Τέμπλου φέρων κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ πλευρὰς αὐλακὰς πρὸς ἐφαρμογὴν θωρακίων, εἰς τὸ ἄνω δὲ αὐτοῦ μέρος εἶδος συμφωνοῦς βάσεως (εἰκ. 4). Αἱ διαστάσεις τοῦ πεσσίσκου τούτου δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς ἐγκοπὰς τῆς κατὰ χώραν καὶ ἐκ δευτέρας χρήσεως προερχομένης βάσεως τοῦ Τέμπλου τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς. Πρὸς τὴν ἀμελεστάτην ἐξ ἄλλου ἐργασίαν τῆς βάσεως ἐκείνης οὐδεμίαν παρουσιάζει σχέσιν ἡ ἀρίστη λάξευσις τοῦ εὐρεθέντος πεσσίσκου. Διὰ τοὺς λόγους τούτους κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πεσσίσκος οὗτος προέρχεται ἐξ ἄλλου μεγαλυτέρου καὶ πολυτελεστέρου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, ἄγνωστον που κειμένου, εἰς ὃν φαίνεται ἀνῆκον καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Ἀγίου Σφῶντος καὶ τὰ ἐν τῷ Ἀγίῳ Γεωργίῳ

τοῦ Κάστρου ἐντετοιχισμένα μεγάλα παλαιοχριστιανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Τεμάχια ἐκ πινακίου Βυζαντινῶν χρόνων βαθέως κιτρίνου χρώματος μετ' ἐγχαράκτου σταυροῦ ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου φύονται πλουσίως διαμεμορφωμένοι ἑλικες, πληροῦσαι τοὺς κάτω τῶν ὀριζοντίων κεραίων δύο τριγωνικούς χώρους (εἰκ. 5). Τὰ μέχρι τοῦδε τουλάχιστον γνωστὰ πινάκια, τὰ κοσμούμενα ὑπὸ σταυροῦ ἀναλόγου μορφῆς, εἶναι λίαν σπάνια καὶ μὲ λιτοτέραν τὴν διάπλασιν τῶν ἐκ τῆς βάσεως τοῦ σταυροῦ φυομένων ἐλίκων. Ἡ

Εἰκ. 5. Πήλινον πινάκιον εὑρεθὲν ἐν τῇ βασιλικῇ Γερακίου.

ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τοῦ Γερακίου ἀνάπτυξις τῶν ἐλίκων τούτων παρουσιάζει πλείστας ἀναλογίας πρὸς Βυζαντινὰ γλυπτὰ τοῦ 11^{ου} καὶ 12^{ου} αἰῶνος (βλ. προχείρως παραδείγματά τινα ἐν G. Sotiriou, *Guide du Musée Byzantin d'Athènes*, edit. franç. par O. Merlier, Athènes 1932, εἰκ. 9, 32). Εἰς τοὺς ἰδίους χρόνους ὁδηγεῖ καὶ τὸ διὰ λεπτῶν γραμμῶν σχηματιζόμενον φοιιδωτὸν κόσμημα, τὸ πληροῦν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν ἐλίκων. Ἡ πρωτοτυπία ὅμως, ἣν παρουσιάζει τὸ ἐν Γερακίῳ εὑρεθὲν πινάκιον, εἶναι ὅτι ἐν αὐτῷ τὸ κόσμημα τοῦτο χρησιμεύει διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς παραστάσεως, ἐνῶ συνήθως τοῦτο πληροῖ τὸ περὶ τὴν παράστασιν ἑδαφος. (βλ. προχεί-

Εἰκ. 6. Πήλινον ποτήριον (:) ἀνευρεθὲν ἐν τῇ βασιλικῇ Γερακίου.

ρως B.S.A. 17, 1910/11, πίν. XVI, 36, 38, 39. *Hesperia*, 2, 1933, σ. 310, εἰκ. 7 a, c, e, f, h - j, l.). Τὸ ἀνευρεθὲν ἀγγεῖον λόγῳ τῆς ἀνεπτυγμένης μορφῆς τῶν ἐκ τῆς βάσεως τοῦ σταυροῦ φυομένων ἐλλίκων, τῆς χρήσεως τοῦ φολιδωτοῦ κοσμήματος καὶ λόγῳ τῆς κατασκευῆς του, φαίνεται ἀνήκον εἰς τὸν 11^{ον} πιθανώτατα αἰῶνα.

Ἀγγεῖον μετὰ ὑψηλοῦ ποδὸς (ποτήριον;) φέρον καστανοῦ χρώματος ἐπάλειψιν ἄνευ διακοσμήσεως¹ (εἰκ. 6).

Ταῦτα εἶναι τὰ πορίσματα τῆς ἡμετέρας ἐν Γερακίῳ ἀνασκαφῆς. Κλείων τὴν παροῦσαν ἐκθεσιν καθῆκον θεωρῶ νὰ εὐχαριστήσω ἀφ' ἑνὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν ἣν μοὶ παρέσχε πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀνασκαφῆς

ταύτης, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν Κοινότητα Γερακίου διὰ τὴν προθύμον παροχὴν πάσης δυνατῆς εὐκολίας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐργασίᾳ.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Τὰ τεμάχια τοῦ πινακίου καὶ τὸ ἀγγεῖον μέχρι τῆς ιδρύσεως ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς ἐν Γερακίῳ, παρεδόθησαν πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν ἐκεῖ Συμβολαιογράφον καὶ ἐνθουσιώδη φιλάρχαιον κ. Ἰ. Μοιρόπουλον.